

Completen l'obra dues pàgines de dibuixos d'aus en blanc i negre, la bibliografia i una llista alfabeticada de les espècies que facilita la localització de cadascun dels tàxons presents en el corpus.

Celebram el fet de poder tenir a les mans una obra de tanta utilitat per als que ens interessam pels ètims dels mots llatins dels éssers vius. Serà un goig, a partir d'ara, poder abastar ara de manera diàfana el significat d'unes unitats lingüístiques que amb excessiva freqüència es resistien a abandonar llur opacitat.

Cosme AGUILÓ

PEYTAVÍ, Joan (2016): *El català al nord de Catalunya a principi del segle XXI. Perspectiva històrica de la llengua i realitat lingüística del dialecte*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans (Biblioteca Filològica, LXXVII), 79 p.

PEYTAVÍ, Joan (2016): *Le catalan dans le nord de la Catalogne au début du XXIe siècle. Perspective historique de la langue et réalité linguistique du dialecte*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans (Biblioteca Filològica, LXXVIII), 79 p.

Joan Peytaví, professor a la Universitat de Perpinyà, historiador i lingüista, ofereix la mateixa obra en versió catalana i en versió francesa, no pas especialment perquè vagi dirigida a un públic francòfon en general sinó pel fet que l'accés a les obres escrites exclusivament en català encara és difícil al públic a qui va adreçat el llibre, els usuaris del català de la Catalunya del Nord.

S'obre amb un pròleg de la presidenta de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans, M. Teresa Cabré, cosa que podria suggerir de veure en aquest breu llibre una proposta normativa. S'ha de llegir com un llibre normatiu adreçat als usuaris de la Catalunya del Nord? No passa tampoc per alt, d'entrada, que la publicació que ressenyem ha de venir enfilada en l'operació general de l'IEC de donar orientacions lingüístiques (normes?, el mateix Institut esquivava aquest terme) als usuaris d'avui i per a les situacions d'avui, operació que es va iniciar amb la publicació de la *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana (I. Fonètica)* del 1990. Però aquesta expectativa no s'esmenta en el pròleg de M. Teresa Cabré; és l'autor qui explicita que vol «dotar els parlants de la Catalunya del Nord d'un model lingüístic amb el qual se sentin identificats». Model, proposta d'ús, norma, simple descripció? En paraules literals de l'inici de la Introducció es tracta d'una «adaptació, per no dir un model, per al català que ha evolucionat en aquestes terres del nord de Catalunya» (p. 15). Concloem que es tracta d'un model de llengua, no vinculat a cap institució sinó personal, per bé que ha estat debatuda, segons diu Peytaví, per professors i escriptors (Alà Baylac-Ferrer, Joan-Daniel Bezsonoff, Gerard Jacquet, Joan-Lluís Lluís, Esteve Valls, Enric Vilanova Cortassa, Miquela Valls, Jordi J. Costa i Costa).

La intenció, com és d'esperar per qui és l'autor i per quina és la realitat, no pot defugir la referència a la realitat simbòlica, històrica i social. I així, la primera constatació (p. 15) és que el nom que rep la parla històrica de la Catalunya del Nord és el de «català». No és poc rellevant per a les actituds i les adhesions que a l'extrem nord-est del domini la gent anomeni «català» al català, i se senti així, malgrat les particularitats i els distanciaments que ha adoptat la llengua allà en els últims cinc-cents anys.

Sobre els contorns geogràfics, cap novetat: aquest nord són les comarques del Rosselló, el Vallespir, el Conflent, el Capcir i la part oriental de la Cerdanya. I en nota es fa la remarca que el capcinès, un subdialecte dins d'aquest dialecte «rossellonès», «avui ha desaparegut» (p. 16), per tant deduïm que poc hi pot dir aquell subdialecte, tan imbricat amb l'occità, en una proposta per al present i el futur immediat. Aquests parlars del nord, segons Peytaví, avui caldria definir-los de manera diferent a com estem acostumats fins ara, perquè la dialectologia clàssica no s'ha plantejat encara la situació al segle XXI: «la història de la llengua en els últims cent anys com també la diversitat actual dels idiolectes fan molt difícils la determinació i la definició d'un "dialecte" de la zona nord-catalana, tal com es va provar de fer fa

un segle» (p. 17). No sé si per aquesta raó no s'esmenten els manuals de dialectologia (el de Joan Veny, el de Jordi Colomina) que han circulat en els darrers decennis; però em sembla que l'enllaç entre aquella primera dialectologia i l'actual, a través de les síntesis dels manuals, s'hauria de tenir més en compte. Tanmateix vegi's que es tracta de proposar una nova síntesi. No cal dir que és del tot lícit que Peytaví es faci la «pròpia» dialectologia, i amb tot el dret i coneixements, sabent que és un nadiu d'aquelles terres, que la coneix a la perfecció i hi ha aprofundit.

La visió pròpia de la realitat dialectal rossellonesa, Peytaví ja l'ha presentada en l'article «Algunes reflexions sobre el català septentrional o rossellonès en un final d'etapa dialectal» (*Llengua & Literatura*, 20, 2009, p. 193-207), on adopta de manera vehement la idea, discutible, de la inexistència del rossellonès abans del segle XVIII, i la hipòtesi, menys discutible, del final d'etapa d'una mena de dialecte amb el trencament massiu de la transmissió generacional de mitjan segle XX. Per això cal parar atenció a la frase que tanca el seu breu esbós de la història del rossellonès: «Moltes xifres i múltiples anàlisis encara fan falta per tal de jutjar-ne en profunditat l'evolució. Després d'una coexistència de varietats dialectals en funció de l'origen dels locutors en un moment en desús de la llengua per pressió diglòssica del francès (segona meitat del segle XX), neix a la fi del segle XX un híbrid, fruit del procés de revernacularització —un procés comparable per alguns aspectes al d'altres zones catalano-parlants (Alacant, Alguer, etc.)». Els extrems s'assemblen, doncs. I en efecte, aquestes situacions geogràficament i sociològicament extremes, presenten problemàtiques semblants i d'aquí que, engegades totes les alarmes, sigui «urgent de repensar i repassar el guió de manera desacomplexada» (p. 26). Això voldrà dir connectar amb una realitat que cal tornar a descriure. Peytaví se situa més aviat en la posició de reescriure la realitat que no pas en la de donar uns normes de correcció. Entenem que encara som més aviat en una fase descriptiva del dialecte «natural» o «geogràfic», i que cal debatre i posar a prova una llengua normativa arrelada a l'avui per a la viabilitat i l'èxit de la llengua. Som en el nucli central del debat no acabat en què es tractarà de concretar a què es renuncia i què s'accepta del dialecte «espontani» i com es conformen uns usos que configuren una llengua comuna amb els parlars de tot el domini.

Els nous parlants d'aquell territori del nord de Catalunya, segons Peytaví, «s'apropen cada vegada més a un estàndard general del català. L'impacte de la varietat central vehiculada pels mitjans de comunicació atreu el locutor septentrional, [...] la llengua estudiada mitjançant el sistema escolar [...], actor fonamental de la transmissió, és a bastament una llengua estàndard, de varietat dialectal central, en la mesura que és difosa per professors avui eixits sigui de la revernacularització sigui de l'aprenentatge d'una "llengua estrangera": cadascú hi importa el seu model com sap i com pot» (p. 27). Com a conclusió programàtica: «hi ha lloc per a fer coincidir la varietat definida com a "rossellonès" i el nou idioma produït per la voluntat de revernacularització. La finalitat aquí i ara és de pensar aquell híbrid com una evolució natural» (p. 27). L'aparició d'aquest «híbrid» s'explica en unes pàgines dedicades als factors sociolingüístics: el creixement actual de la immigració al·lòfona, la dramàtica resposta a la demanda als adults d'avui de quina llengua sentien de petits a casa (un 96,5 % el francès), les dades sobre la transmissió del català, la revalorització de la llengua històrica massivament perduda amb la reivindicació d'independència política al Principat (afegim-hi: el Principat se sent un lloc molt proper), les situacions en què s'observa l'ús del català (les relacions lingüístiques fonamentalment francòfones són més dels 95 % dels casos), la particularitat lingüística del grup gitano, etc. Tenint tot això present, Peytaví formularà la seva proposta tenint en compte que «es fonamenta sobretot en la seua forma escrita, l'oral ocupa més espai de llibertat en qualsevol parla» (p. 34).

Després de la generosa introducció de 22 pàgines, la fonètica n'ocupa 5, la morfologia i la sintaxi 7 i el lèxic 22. Pel que fa a les dues primeres parts, se segueixen les pautes de la *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana* de l'IEC, que es començà a publicar el 1990 amb la *Fonètica*, i amb un estil semblant, per exemple quan concreta que «són admissibles en els registres col·loquials» tant la pronúncia plana com l'esdrúixola en mots com *política*, amb una interessant observació pròpia: «la tendència actual dirigeix els nous parlants septentrionals cap a un retrobament dels proparoxítons, que és la pronúncia adequada en els registres formals» (p. 40).

Els registres es concreten en tres nivells: el col·loquial («en vull pas»), el nivell mitjà de formalitat («no vaig pas venir» o «no vaig venir»), el nivell alt («no vaig venir»). La marca dialectal en l'exemple que hem triat ha de desaparèixer del tot en el nivell alt i doncs queda explicitat que la proposta ha de ser menys diguem-ne dialectalitzant com més pugem els trams dels nivells.

Tanmateix els comentaris en relació amb els registres, com dèiem, no apareixen per al lèxic, on sembla que l'objectiu del recull és diferent: una constatació dels mots generals que avui circulen en el territori. Segons l'autor: «les paraules i expressions presents en aquest lèxic s'han volgut sobretot modernes, fora de criteris massa rurals i arcaïcs; se n'ha fet una selecció rebutjant-ne objectivament unes altres molt més característiques d'un lèxic d'àmbit massa restringit. Les apuntem també fora de criteris de procedència (occitanismes, gal·licismes, etc.) perquè tan sols ens motiva el seu ús social, efectiu i eficient» (p. 53). Falta, però, com dèiem, la delicada labor d'atribuir una connotació de registre en el lèxic, com s'ha fet per a la fonètica i la gramàtica. Fóra una feina molt més llarga i complexa, que és lògica, per l'extensió i precisió que demanaria, que no aparegui en aquest breu llibre. Tampoc no es té encara la referència que es tindrà aviat amb la *Proposta de l'estàndard* aplicada al lèxic que apareixerà a l'IEC. Peytaví explicita que del recull hi ha un 58 % d'entrades que es comparteixen amb la resta de parlars, un 40 % són accepcions locals de mots ja registrats als diccionaris generals i un 2 % són termes de l'àmbit restringir de la Catalunya del Nord. Aquestes etiquetes però no apareixen en els casos concrets del recull, amb un elenc que ofereix la forma ortogràfica, la fonètica, la categoria gramatical i el significat, sense cap comentari estilístic o de registre.

En una recensió d'un llibre d'un abast tan general, només podem comentar algun cas a tall de crítica personal sense intenció conclusiva. L'ortografia de «blat d'indi» segurament és un descuit, per *blat dindi*, amb aglutinació, ja que tenim *gall dindi*. En l'ordre estrictament lèxic triem-ne a l'atzar alguns mots. *Bufa* 'clatellada' (no recollit en el *Diccionari del rossellonès* de Pere Verdagner del 2002, que potser no el devia veure específic del rossellonès; però sí en el de *Vocabulari rossellonès* de Renat Botet, marcant-lo com del Conflent i prou) és molt general a les comarques gironines i sembla que campa fins pel Vallès, el Penedès i Tortosa (*DCVB*). Peytaví recull *barbat* o *passallís*, mots poc exclusius del rossellonès, compartits pels parlars veïns però sense tanta extensió com l'anterior. Es fa estrany que hi aparegui *cantamanyanes*. Hi és també *barratge*, recollit al *Diccionari* normatiu de l'IEC, però no apareix *resclosa*, compartit amb les terres del sud de l'Albera, un mot ben genuí i també registrat com a mot del rossellonès (*DCVB*; Joan Coromines el recollí a Bulatnera el 1960 segons el *DECat*, vol. II, p. 776b, amb el comentari «avui molt general, particularment en els Pirineus», però no podem dir que avui no hagi desaparegut al nord). El fet que se n'hagi perdut l'ús, si fóra així, el fa un mot menys viable? Caldria discutir si cal promocionar mots com *bateu* 'vaixell', relacionat amb l'occità *batèl* i on ressona el *bateau* francès (Renat Botet al *Vocabulari rossellonès* de 1997 li posa l'etiqueta de «gal·licisme», cosa que fa en pocs casos, i cap dels diccionaris amb citacions en donen un exemple escrit). Cal preguntar-se si no fóra el moment de promocionar a les terres del nord mots de nissaga catalana o que en tinguin els trets malgrat que en l'ús real avui no els trobem. El lector recorda l'èxit de la substitució de *bussón* per *bústia*, o el de *barco* per *vaixell* (malgrat tot). No ens acostaríem més els del nord i els del sud fent veure que *blingar* és el mateix que el *vlincar* i que cal tenir en compte que la forma "correcta" i general és *vinclar*, que és el que convé d'escriure (vegi's el *DCVB*)? Així mateix no ens fa el pes que es proposi l'escriptura *vojuar que*, clarament la forma fonètica de *vols jugar que*: ens sembla una innecessària concessió de l'escrit a la parla (i en contradicció, segons el nostre parer, amb la declaració d'intencions que hem llegit a la Introducció: «la llengua descrita [...] es fonamenta sobretot en la seua forma escrita» (p. 34). Convindria, per cloure i segons el nostre punt de vista, posar més en relleu allò que cal prestigiar, més atenció a la funció generalitzant i unificadora que ha de tenir la llengua escrita, sense por a la proscripció. Caldria diferenciar, per al lèxic, la llengua més local, com també la més allunyada del català (els barbarismes més flagrants i poc útils), per tal d'ordenar, amb l'antiga posició noucentista si es vol dir així, la maltractada llengua. També ens falta, paral·lelament, veure què estan fent els bons escriptors actuals d'aquelles terres del nord; l'aval dels bons escriptors hauria de figurar entre les consideracions a l'hora de promocionar la llengua del segle XXI (però també és clar que no cal el seu aval per a

tots els casos). Que les propostes als usos generin controvèrsia és normal i necessari, per això també el llibre de Peytaví és una fita ineludible en la batalla de llarga durada (indefinida?) per superar el trencament tan radical de la transmissió de la llengua que va viure la generació de la Catalunya del Nord de mitjan segle XX.

Xavier LUNA-BATLLE

RAMOS, Emiliana / Ros, Ander (ed.) (2017): *Onomastika, hizkuntza eta historia. Ricardo Cierbide-ren omenezko estudioak / Onomástica, lengua e historia. Estudios en honor de Ricardo Cierbide*. Bilbao: Onomastika Elkarte / Sociedad Vasca de Onomástica, 461 p.

És aquest, tal com s'expressa en el títol, un llibre d'homenatge, i d'autoria diversa, com solen ésser-ho aquesta mena d'obres. L'homenatjat, el professor Ricardo Cierbide, complia vuitanta anys, i hi arribava amb la salut ja molt compromesa. Amb tot, va ésser a temps de llegir tots els articles, redactats per amics seus, de tots els camps de la recerca en què va treballar. Cap a la fi del 2015 s'havia trobat a Pamplona amb un petit grup d'entusiastes amb la idea d'explorar la possibilitat d'elaborar un diccionari històric de llinatges d'Euskal Herria, inclosos els d'origen romanç,¹ per al qual els coneixements de Cierbide sobre les llengües romàniques que s'hi havien parlat (el romanç navarrès i aragonès, l'occità i el castellà) serien una peça fonamental. Aquella trobada, al final, va portar a la constitució, pels volts del març de l'any següent, d'Onomastika Elkarte, la societat basca d'onomàstica. Cierbide en va ésser elegit president per aclamació. Va ésser aleshores que li van explicar que preparaven aquest llibre d'homenatge, i que necessitaven la seva ajuda per aconseguir la col·laboració dels autors dels articles.

Cierbide, nascut a Tafalla (Navarra), va doctorar-se a Madrid sota la direcció de Rafael Lapesa. Va exercir el magisteri a la Universitat de Deustu i a la Universitat del País Basc a Vitòria com a catedràtic de llengua castellana. Va desenvolupar una extensa recerca documental a Pamplona, Lizarra, Tafalla i d'una manera especial a Olite, on va revisar incansablement tot arxiu i document que li pogués proveir informació sobre les llengües que en algun moment s'han parlat a Navarra. És així com va arribar a ser el gran especialista del romanç navarrès, així com de l'occità local. Posteriorment va estendre la seva recerca documental al País Basc del Nord, on va estudiar a fons els textos medievals i la *scripta* dels escriptors baixnavarresos i gascons.

De resultes del seu interès i dedicació per l'onomàstica va ésser nomenat responsable al País Basc del projecte europeu *Patronymica Romanica* (PatRom), i, com hem dit, president d'Onomastika Elkarte. Va ser membre d'una extensa llista de societats, i particularment de Landazuri, on va coincidir amb Henrike Knörr *zena*, membre d'Euskaltzaindia i de l'IEC, que també volem recordar aquí.

Els editors, els professors Emiliana Ramos i Ander Ros, d'Onomastika Elkarte, han organitzat els articles per ordre alfabètic del cognom de l'autor en cadascun dels tres apartats en què s'estructura el llibre. El llibre està dividit en tres parts, tal com apunta el títol: onomàstica, llengua i història, d'extensió diversa, essent la d'onomàstica la més extensa, amb diferència, i la d'història, la més breu. Obren el volum un esbós biogràfic i una completa bibliografia de l'homenatjat, amb dos centenars de títols, entre llibres i articles de llibre i de revista. Pel que fa al cos de l'obra, els articles oferts en homenatge a Cierbide, trobem particularment interessants precisament el de Ramos i el de Ros, i també el de Joseba K. Abaitua.

1. 1. El lector potser coneix *Apellidos vascos*, de Koldo MITXELENA, o l'excel·lent feina feta fins ara per l'oficina d'onomàstica d'Euskaltzaindia (<www.euskaltzaindia.eus>), que s'ocupen dels llinatges bascos en sentit estricte; el primer, com a font d'informació per a la recerca sobre estrats antics de la llengua basca; la segona, amb un objectiu normativitzador.